

Модуль 4.
Урок 34.

План уроку:

1. Скіфський «звіриний стиль»

- * *Бесіда «Спробуй визначити»*
(на прикладі золотого окуття дерев'яної чаші)
- * *Бесіда «Спробуй визначити»*
(на прикладах виробів у «звіриному стилі»)

2. Художні вироби скіфів з металу

- Вироби з бронзи, срібла та золота
- Золота пектораль з кургану Товста Могила
- * *Бесіда «Уявіть себе дослідниками»* (на прикладі скіфської золотої пекторалі)

СКІФСЬКИЙ
«ЗВІРИНИЙ
СТИЛЬ»

Хрестоподібна бляха, VI – V ст. до н. е.,
курган Опішлянка, поблизу с. Деревки.
Полтавщина.

Речі побутового вжитку,
культові предмети, озброєння
та особливо кінську зброю
скіфи **оздоблювали**
зображеннями тварин,
міфологічних і вигаданих істот

Матеріали виготовлення: ріг,
кістка, бронза, срібло, золото

Зображення створювались
в особливій символічній
манері, з певним набором поз
та поєднання груп тварин

Кожен елемент мав свій сенс
у відображенні світогляду,
вірувань та цінностей скіфів

Зображення в неповторній
художній манері **тварин**
і міфологічних істот отримало
умовну назву **«звіриний стиль»**

Бронзова пронизка кінської вузди у вигляді дзьоба хижого птаха, НМІУ

Поширеним було і **зображення характерної для тварини (впізнаваної) частини тіла**, за якою вона вгадувалася: голова, роги, вушко, ікла, копито, лапка, кіготь

Копита візуалізували коня або лося, роги – оленя, око та дзьоб – хижого птаха, паща або ікла – хижака

Золота бляшка у вигляді орлиної голови із загнутим дзьобом, V – VI ст. до н. е., курган Вітова Могила, Полтавська обл.

Сокира-скіпетр, прикрашена голівкою барана, НМІУ

У «звіриному стилі» створювалися нашивні пластини, окуття чаш, прикраси горитів та щитів, деталі кінської зброї тощо

Серед символів, за допомогою яких зображували **тварин,** найчастішим було **коло**

Колом позначалось око, ніс, вуха, лапи, хвіст; його втілювали у внутрішні форми

Тварину розташовували в профіль так, щоб було видно тільки дві ноги

Бронзова бляшка-пронизка кінської вузди у вигляді згорнутого хижака, V ст. до н. е. Курган біля с. Вовківці, Національний музей історії України

Два відростки розкішних
рогів оленя перетворюються
на голови хижих птахів

Золоте окуття із зображенням оленя
та реконструкція дерев'яної чаші,
V ст. до н. е.

Курган Перша Завадська Могила,
поблизу м. Покров
Національний музей історії України

Часто у зображеннях
можна розгледіти, як
певні частини тварини
перетворюються в інші
частини тієї ж тварини або
в іншу істоту

Це **прийом перетворення**,
який є характерним саме
для скіфського «звіриного
стилю»

*БЕСІДА

Спробуй визначити

- На семи окуттях найбільшої чаші, висотою близько 20 см, з кургану Перша Завадська Могила, зображено голови хижих птахів
- У них виділені кола очей та сильні, закручені у спіраль, дзьоби
- Придивіться уважно: чи розгледіли ви, скільки зображено птахів?
- Око кожного птаха (великого, середнього та найменшого) міститься у закрученому кінчику дзьоба іншого
- Скоріш за все, у такому поєднанні відтворювалась ідея трикратного зростання сили
- Як ви вважаєте, для чого призначався напій, який могли пити воїни з чаші, прикрашеної пластинами з такими символічними зображеннями?

Золоте окуття та реконструкція
дерев'яної чаші, V ст. до н. е.

Курган Перша Завадська Могила,
поблизу м. Покров

Національний музей історії України

Ранньоскіфські приклади
«звіриного стилю»
відносяться до 2-ої
половини VII – VI ст. до н. е.

Зображення тварин цього
часу цільні, стилізовані та
декоративні, у більшості
виготовлені з кістки, ікл,
рогу

Переважно зображували
хижаків сімейства котячих,
часто диких тварин: оленів,
лосів, орлів, фантастичних
грифонів; зі свійських
тварин – коней

Псалії з кістки, VI ст. до н. е.
с. Оксютинці. Сумська обл., НМІУ

Псалії з кістки, VI ст. до н. е.
с. Оксютинці, Сумська обл.
НМІУ

Акцент в їхніх зображеннях робився на **роги, копита, дзьоби** – те, завдяки чому, тварина могла нападати та захищатися

Скіфи не полюбляли та сприймали як ворогів **вовків та собак**: їх нечисленні зображення починають з'являтися тільки у V – IV ст. до н. е.

Пронизка з ікла із зображенням голів котячих або вовчих хижаків, НМІУ

Характерним для зображень скіфського мистецтва **раннього часу** (VII – VI ст. до н. е.) був **мотив перетворення** – коли водночас зображувалось декілька істот. Фігурки зайців могли формувати роги міфічної істоти бараноптаха, а в основі цих рогів знаходилась голова котячого хижака.

Бронзове навершя з головою бараноптаха, VI ст. до н. е.
Курган поблизу с. Великі Будки,
Сумська обл. Україна

Бляшка-пронизка від портупеї,
VI ст. до н.е. Курган Шумейки,
поблизу с. Вовківці, Сумська обл. Україна
Скарбниця НМІУ

Виразна **риса ранньоскіфського мистецтва** – зображення реальних істот, в яких водночас **поєднувалися риси декількох тварин**

Яскравим прикладом є **бляшка-пронизка від портупеї з кургану Шумейки** – тваринка, у вигляді якої вона виконана, водночас нагадує **лосеня, віслюка та зайця**:

- поза з підібганими ногами характерна для зображення копитних тварин;
- виконані півкільцями лапи притаманні для хижаків;
- зайця нагадують довгі вушка;
- мордочка утворена двома рельєфними овалами, що асоціюються з лосем

З часом образ тварин все **більше стилізується**

З V ст. до н. е. зображують тварин, пов'язаних **сюжетом**, створюються **орнаментальні композиції**, сповнені динаміки, руху, експресії

Рух у світосприйнятті скіфів був **символом боротьби**: світ вони вважали рухливим і войовничим

Золоті пластини жіночих ритуальних головних уборів, IV ст. до н. е.
Курган Товста Могила, МІКУ
та Чортомлик

Золота аплікація вбрання,
IV ст. до н. е. Мелітопольський курган,
Запорізька обл., Скарбниця НМІУ

Пластини на одяг у формі бджоли і павука; лева та пантери, IV ст. до н. е.
Мелітопольський курган,
Запорізька обл., Скарбниця НМІУ, Київ

Один із сенсів сцен «шматувань»
– боротьба добра і зла

У них панували зображення
грифонів або хижих котячих,
які нападають на травоїдних

Золота накладка на піхви меча із зображенням гіпокампа та сценами шматування грифоном оленя, IV ст. до н. е. Курган Куль-Оба біля м. Керч

З IV ст. до н. е. збільшується **вплив античного мистецтва** – виконуючи замовлення скіфів, грецькі майстри, поступово втілюють **реальні образи тварин, антропоморфні (людиноподібні) зображення богів та героїв**

Кінський нахрапник, срібло з позолотою, IV ст. до н. е., курган Хомина Могила, поблизу с. Нагорне, Нікопольський район, Дніпропетровська обл.

З'являються дивні поєднання, коли важко зрозуміти, що зображено на прикрасі

Яскравий **приклад мотиву перевтілень** – кінський наносник IV ст. до н. е. з кургану поблизу с. Вовківці

Одна з версій зображеного на ньому – герой міфів Геракл, від сина якого на ім'я Скіф, згідно легенди, розпочали свій рід скіфські царі

При погляді зверху вгадується чоловіче обличчя з великими колами очей, шерстю між вухами та гривною, можливо немейського лева

При погляді збоку проявляється фантастична двоголова крилата істота з лапами хижака, хвостом з риб'ячою лускою, де знов можна прогледіти окреслення морди якоїсь істоти

Поступово «звіриний стиль» зникає

Золота кінна
налобна
пластина,
IV ст. до н. е.,
курган біля
с. Вовківці,
Скарбниця НМІУ

ОБРАЗИ «ЗВІРИНОГО СТИЛЮ»

Копитні травоїдні тварини символізували земний початок

КОЗЛИ, КОНІ, ОЛЕНІ могли вважатися посередниками між світом людей та світом богів

Зображення в позі з підігнутими ногами та головою, повернутою назад, могло бути запозиченим під час військових походів до Передньої або Центральної Азії

Золоті пластини
із зображенням диких козлів,
VI ст. до н. е.
Курган поблизу с. Михайлівка,
Черкаська обл. Україна,
Скарбниця НМІУ

Золота бляха у вигляді
гірських козлів,
VI – V ст. до н. е. Курган
Вітова Могила, поблизу
с. Лихачівка, Полтавщина,

Пластина із зображенням гірського козла, VII – VI ст. до н. е.
Курган № 35 поблизу с. Бобринці, Черкаська обл., Скарбниця НМІУ

Фрагмент золотого окуття,
Гайманова Могила, Василівський р-н, Запорізька обл., Скарбниця НМІУ

Невідомо, що прикрашала пластина з **овечками**, які втікають від загрози. Вражають реалістичність, пропорційність, гармонійність зображення

Овечка, що з острахом озирається, зберіглася не повністю, але навіть у частині зображення відчувається її напруженість

Золота пластина з одягу скіфського вождя з рельєфним зображенням оленя, IV ст. до н. е., Курган Солоха, Запорізька обл.

Пластина із зображенням оленя, 525 – 500 рр. до н. е., колекція «Платар»

Олень – одне з основних зображень «звіриного стилю»

Оленів зображували на предметах побуту, прикрасах, навершях тощо

У своїх релігійних уявленнях скіфи **в образі оленя уособлювали** бога Сонця, «дерево життя», культ плодючості, могли вважати його провідником душ до іншого світу

Оленя найчастіше зображували у двох позах – навстоячки або з підібганими ногами

Основні ознаки зображення: витягнута вперед шия, піднята голова, розкішні орнаментальні роги, що тягнуться назад по всій довжині тулуба

Бронзове навершя у фомі оленя,
V ст. до н. е.,
Курган Гайманова Могила
Скарбниця НМІУ

Бронзове навершя, V ст. до н. е.
Курган поблизу с. Будки,
Сумська обл.

Бронзове навершя, IV ст. до н. е.
Курган Товста Могила,
Дніпропетровська обл.

Масивна золота пластина (вага 266 г) у вигляді **стилізованої фігури священного оленя з підігнутими ногами** прикрашала центр шкіряного щита. Вона демонструвала статус власника, його силу та слугувала оберегом

Крайній завиток рогів оленя має вигляд **баранячої голови**, а замість хвоста зображена голова птаха

Золота пластина щита у формі оленя, IV ст. до н. е.
Курган Куль-Оба, поблизу м. Керч, Крим, Україна

На тулубі оленя – рельєфні зображення **лева, грифона та стрибаючого зайця**

Під шиєю оленя зображена **собака, яка лежить**

Золота пластина щита у формі оленя, IV ст. до н. е. Курган Куль-Оба, поблизу м. Керч, Крим, Україна

Золота пластина оздоблення гориту зі сценами нападу хижаків на оленя.
Курган поблизу с. Кара-Кую, Крим, Україна, Скарбниця НМІУ

Реконструкція головного убору,
прикрашеного золотими пластинами,
Музеї історичних коштовностей
України

Золота пластина із зображенням оленя,
VII – VI ст. до н. е. Курган Тернова Могила
поблизу с. Синявка, Черкаська обл., Україна

Конусоподібний кlobук (головний убір),
який міг належати жриці, прикрашений
31 золотою пластиною у вигляді **оленів**

У зображенні оленя привертає увагу
масивна крона величезних рогів

Вирізняється **форма кола**: коло голови
з акцентом на круглому оці, коло плеча,
крупну, невеличкого хвостика; задні роги
поділяє звивиста смужка на три кола

Бронзове навершя, III – IV ст до н. е.,
курган Олександрополь,
Дніпропетровська обл.

СОКІЛ – був тотемом скіфів, вони
пов'язували його з **культу**
Сонця

Золоте окуття дерев'яної чаші, V ст. до н. е.
Перша Завадська Могила,
Дніпропетровська обл., Скарбниця НМІУ

Золота пластина із зображенням гірського козла і хижого птаха, VII – VI ст. до н. е.
Кургани поблизу с. Жаботин, Холодний Яр, Скарбниця НМІУ

КРИЛАТИЙ КІНЬ –
фантастична істота,
пов'язана із Сонцем
Уособлював інтелект,
життя та світло
Скіфи ототожнювали
його зі своїм
сонячним богом
Гойтосиром в образі
коня і колісниці

Нашивна пластина із зображенням пегаса,
IV ст. до н. е. Курган Куль-Оба
поблизу м. Керч, Крим, Україна

Нахрапник, IV ст. до н. е.
Курган Товста Могила,
Дніпропетровська обл., НМІУ, Київ

ГРИФОН – фантастична істота з міфології стародавніх держав Передньої Азії

Його зовнішність поєднує тіло котячого хижака, дзьоб, голову та крила орла

Грифони ніколи не знали сну – у них великі вуха та великі вогняні очі, які здатні налякати будь-кого

Цих істот скіфи зображували на предметах культу, горитах, вузді, акінаках, пластинах

Навершя, IV – III ст. до н. е.
Олександропольський курган

Пластина, IV ст. до н. е.
Курган поблизу с. Вільна
Україна, Херсонська обл.,
Скарбниця НМІУ, Київ

Пластина, VII ст. до н. е. Курган
Переп'ятиха pobl. с. Мар'янівка,
Київська обл., НМІУ, Київ

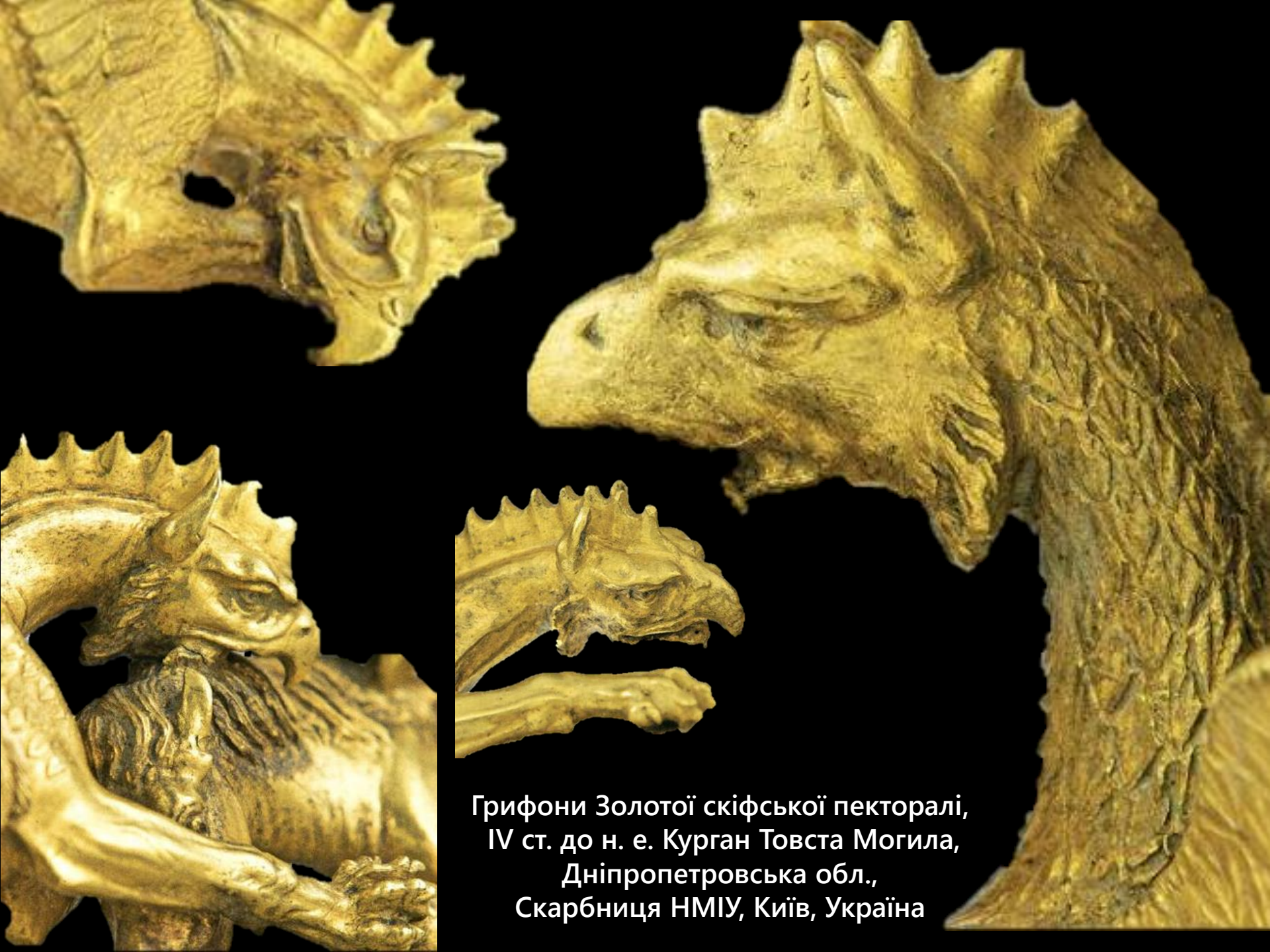
Згідно із віруваннями, грифони могли бачити думки та наміри людей, допомагали зберігати скарби

Грифон уособлював богів верхнього світу, оберігав від злих сил, символізував культ родючості, могутність і владу, спритність і силу

Обух невеликої сокирки для культових церемоній має вигляд голови фантастичного грифона

Детально пророблені характерні зовнішні особливості, а очі істоти виготовлено з **електру** – згідно із давніми письмовими джерелами грифони мали сяючі очі

Бронзова ритуальна сокира із закругленим лезом, обухом у вигляді голови грифона на довгій шиї з масивним гребнем, IV ст. до н. е., Курган № 18 поблизу с. Львове Херсонської обл., Скарбниця Національного музею історії України

Грифони Золотої скіфської пекторалі,
IV ст. до н. е. Курган Товста Могила,
Дніпропетровська обл.,
Скарбниця НМІУ, Київ, Україна

Гривна з кургану поблизу с. Вільна, Україна, Херсонщина, Україна
Скарбниця НМІУ, Київ, Україна

ЗМІЯ пов'язана з культом плодючості та родючості. Уособлює водночас землю та воду, представляє жіночу енергію

Скіфи вірили у своє походження від верховного бога Папая та змієної богині Апі

Змії вважалися хранителями цілющих трав, живої і мертвої води

Золота ручка у формі дикого кабана
від дерев'яної посудини, IV ст. до н. е.

Курган Хомина Могила, Дніпропетровська обл.,
Україна, Скарбниця НМІУ

Для виготовлення невеличкої
скульптурки (розмір 2,8 x 5 см, вага
20,58 г) було застосовано багато
технік: литво, карбування,
гравіювання

КАБАН – найсильніша тварина
скіфського степу, втілення
скіфського бога війни та
перемоги

Згідно з міфологічними
уявленнями скіфів про
світобудову та місце людини
в ній, завдяки своїй подвійній
природі хижака і копитного
водночас, кабан міг бути
посередником між різними
світами

**Майстер відтворив силу,
напругу та готовність звіра
до нападу:** збільшена голова
з витягнутим рилом,
настовбичені вуха, міцний
тулуб, ноги з великими
копитами. Залишилися сліди
від великих, колись припаяних
ікл

Елементи бронзової гарнітури поясу, V ст. до н. е.
Курган у с. Берестняги, Черкаської обл.,
Скарбниця НМІУ

Золота бляха у вигляді пантери, VI – V ст. до н. е.
Курган Опішлянка, поблизу с. Деревки,
Полтавщина

ЛЕВИ уособлювали силу
і слугували оберегами

ПАНТЕРА – символ скіфів, як
народу воїнів

У час війни для зображення
пантери притаманні оскал,
поза, в якій вона готова
накинутися на свою здобич,
сильні витягнуті лапи,
підкреслені кігті

Зображення пантери, яка
спить або лежить,
характерне для мирного
періоду

Про агресію тварин свідчать:
роззявлена паща лева із чітко
вирізними зубами та кігті пантери,
які дуже збільшені в розмірі

БАРАНОПТАХ – найзагадковіша фантастична істота

Зустрічалась тільки у скіфів, згідно з їхніми віруваннями, могла бути символом майбутньої перемоги та божої благодаті

Бараноптаха зображували у вигляді барана з головою та дзьобом птаха або у вигляді птаха з рогами барана

Зазвичай цей образ втілювався у псаліях

Псалій – елемент кінської зброї у вигляді вертикального стрижня. Його кріпили перпендикулярно до кінців вудил

У псаліях верхню частину виготовляли у вигляді голови тварини, а нижню у вигляді копита, що **сприяло створенню цілісного образу**

Псалій із зображенням бараноптаха, VII ст. до н. е., Курган поблизу с. Оксютинці, Сумська обл., НМІУ

КІНСЬКА ЗБРУЯ

Витвори «звіриного стилю» насамперед застосовувалися в оздобленні кінської збруї

Кінь для скіфа був понад усе, а його втрата в бою майже дорівнювалась загибелі вершника. Захисту бойових коней приділялось багато уваги

Реконструкція.
Художник Євген Край

Збруя виготовлялась із бронзи, заліза, золота
Її елементи – псалії, вуздечки, нахрапники,
бляшки, пронизки – мали різні форми

Збруя підкреслювала статус воїна,
мала функціональне, декоративне,
символічне значення

Пронизка кінської вузди з рогу у вигляді
двох копитних, VII ст. до н. е.
Курган поблизу с. Жаботин, Черкаська обл.

Реконструкція.
Художник Євген Край

Для похоронної процесії коням створювали спеціальні прикраси: бляшки із зображеннями стилізованих птахів, сонячної символіки для допомоги в подоланні перешкод у «дорозі», а зображення, що прикрашали лобні пластини, містили в собі цілі світи

Символом зміни життя-смерть були сцени боротьби тварин – їх могли зображувати на золотих лобних пластинах

Нащічники у формі крил, наче ототожнювали коней з птахами, які могли перенести свого вершника поміж світів

Прикраса кінської вузди, коня, похованого разом із господарем, IV ст. до н. е., Бердянський курган, Інститут археології НАН України

*БЕСІДА

Спробуй визначити

Нашивні пластини,
IV ст. до н. е.

Існують різні версії щодо призначення виробів, прикрашених зображеннями у «звіриному стилі»:

- через образи тварин зображували богів і героїв, позначали стихії;
- містили інформацію про соціальний статус свого власника;
- наділяли власника виробів та його коня якостями, що були притаманні певній тварині – мудрістю, хитрістю, силою, швидкістю, витривалістю, спритністю тощо;
- захищали власника, завдяки притаманним магичним функціям

Як ви гадаєте, чи всі версії правильні?

Яку версію щодо призначення таких зображень обрали би ви?

ХУДОЖНІ
ВИРОБИ СКІФІВ
З МЕТАЛУ

СКІФСЬКІ ВИРОБИ З МЕТАЛУ

Як матеріал для створення виробів скіфи використовували:

золото – для створення прикрас та вишуканих ювелірних виробів;

срібло – для виготовлення посуду, декоративних елементів;

бронзу – для створення менш дорогих, але якісних виробів;

напівкоштовні камінці – для декорування

Бронзове навершя, IV – III ст. до н. е.
Курган Олександрополь, Дніпропетровська обл.
Золота пластина з двома грифонами, IV ст. до н. е.
Срібний кубок, IV ст. до н. е., курган Гайманова Могила
Скарбниця НМІУ

ТЕХНІКИ СКІФСЬКИХ ВИРОБІВ З МЕТАЛУ

Лиття – вироби створювались заливанням металу у форми

Кування – за допомогою молотка виробам надавались необхідні форми

Карбування – обробка металевого виробу здійснювалась завдяки тиску

Гравірування – завдяки різцям на поверхню виробу наносилось зображення

Інкрустація – для оздоблення виробів використовували цінне каміння (окремими вставками)

Фрагменти Срібної амфори, IV ст. до н. е.
Курган Чортомлик.

ВИРОБИ З БРОНЗИ

Скіфи неперевершено володіли технологією бронзового лиття

Під час військових походів вони могли за день виготовляти декілька тисяч бронзових наконечників для стріл

У кургані Гайманова Могила була знайдена проста за конструкцією бронзова жаровня – єдина жаровня знайдена в скіфських курганах

Її ручки оздоблені рослинним візерунком, а продірявлене дно залатано за допомогою накладної залізної латки

Бронзові наконечники для стріл, VII – V ст. до н. е.

Бронзова жаровня, IV ст. до н. е.

Курган Гайманова Могила. с. Балки, Запорізька обл.

Скарбниця Національного музею історії України

БРОНЗОВІ КАЗАНИ

Литий бронзовий казан із шістьма скульптурними ручками у формі козлів, IV ст. до н. е., курган Чортомлик, Дніпропетровська обл., Україна

Упродовж всього свого панування (з VII по III ст. до н. е.) скіфи для колективного приготування їжі використовували **бронзові казани**

Таке приготування символізувало єдність скіфського народу

Скіфські казани мають вигляд зрізаної кулі, що кріпилася на ніжці

Для їх перенесення у верхній частині були ручки, часто у вигляді тварин

Литий скіфський бронзовий казан,
375 – 325 рр. до н. е. ,
висота 47 см, діаметр 39 см
с. Михайлове-Апостолове, Україна

Геродот записав легенду про те, як скіфський цар Аріант у V ст. до н. е. вирішив порахувати своїх підданих, для чого наказав кожному воїну принести по стрілі

З наконечників від цих стріл виплавили великий бронзовий казан, який став вважатися символом об'єднання скіфських племен

Казан покрили золотом і сяйво від нього затьмарювало навіть сонце

Товщина його стінок була 6 пальців і вміщувалось у нього 600 амфор – приблизно 9 – 10 тисяч літрів

Встановили цей казан у священній для скіфів місцевості Еksamпей, де між Дніпром та Дністром утворюється природна чаша

М'ясо, яке готувалося
в казані, витягували залізним
гаком

Для наливання юшки
використовували ажурні,
виготовлені з бронзи та
обтягнуті шкірою, черпаки

Литий бронзовий казан
та бронзовий черпак, IV ст. до н. е.,
курган Гайманова Могила, Запорізька обл.,
Скарбниця НМІУ

БРОНЗОВІ НАВЕРШЯ

Навершя – декоративний елемент, прикраса, закріплена на верхівці виробу

У скіфів вони відомі з другої половини VII ст. до н. е. і пов'язані з різними церемоніями

Навершями могли оздоблювати кути воза з померлим, ритуальні предмети, символи влади

Навершя обов'язково мали ляскавки, які під час руху видавали дзвін, що «відлякував» злих духів

Згідно з однією з версій, навершя могли бути музичними інструментами жерців

Грушоподібне навершя, IV ст. до н. е.
Курган Чмирева Могила, Запорізька обл.,
Запорізький обласний краєзнавчий музей, Запоріжжя,
Україна

Бронзове грушоподібне навершя, IV ст. до н. е.,
курган Гайманова Могила, с. Велика Білозерка,
Запорізька обл., Запорізький обласний краєзнавчий музей

Навершя, V ст. до н. е.,
курган Сумська обл.,
Скарбниця НМІУ

Бронзове навершя у вигляді грифона,
IV – III ст. до н. е., Олександропольський
курган, Україна

Бронзове навершя у вигляді гірського
козла, IV – III ст. до н. е.,
курган Чмирева Могила поблизу с. Велика
Білозерка, Запорізька обл.

Бронзове навершя, IV ст. до н. е.,
місцевість Лиса гора поблизу м. Нікополь,
Дніпропетровська обл., Україна,
Скарбниця НМІУ

Навершя із зображенням
скіфського верховного
бога Папая має рідкісну
форму у вигляді Світового
дерева, висота 35 см

Предмети, які
прикрашають дерево,
пов'язані з небом:
дзвоники відображають
грим і грозу, диски –
сонце, лунниці – місяць

Пов'язані зі стихією
повітря **хижі птахи**
розташовані зверху гілок,
а внизу – фігурки **вовків**

Існують припущення,
що навершя могло бути
верхівкою культового
стовпа або жезла

ЕЛЕМЕНТИ КІНСЬКОЇ ЗБРУЇ

З бронзи виготовляли елементи кінської збруї – нахрапники з нахрапного, начільного та потиличних ременів кінського поголів'я тощо

Нагрудники скіфських коней прикрашали мініатюрні дзвіночки з прикріпленими всередині язичками

Бронзові дзвіночки та нахрапники кінської вуздечки, IV ст. до н. е., курган Товста Могила, Дніпропетровська обл., Скарбниця НМІУ

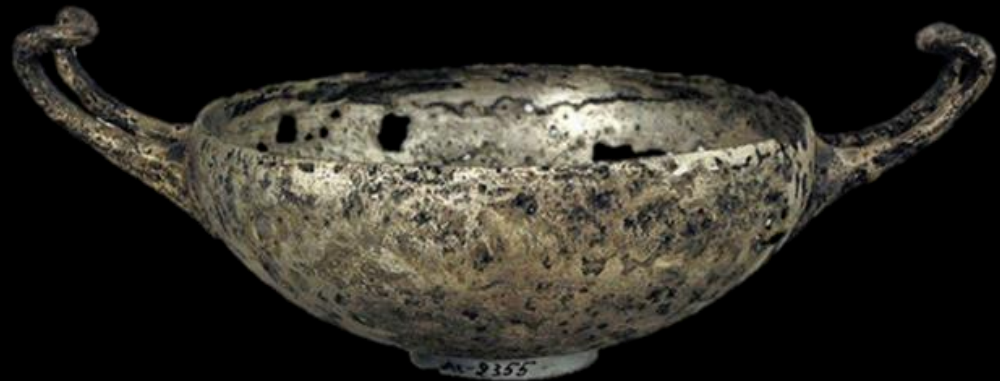
ВИРОБИ ЗІ СРІБЛА

Для виготовлення ритуального посуду (чаш, ваз, глечиків, кубків, кіліків, ритонів) скіфи часто використовували срібло

Техніки, що застосовувалися для його прикрашання: **карбування, виколотка, кування**

Срібний кубок з кулястим тулубом, посередині прикрашений орнаментом у вигляді хвилі з виноградної лози

Срібний тонкостінний кілік призначався для пиття води та вина

Коштовний посуд, IV ст. до н. е., Північна гробниця, курган Гайманова Могила поблизу с. Балки, Запорізька обл., Скарбниця НМІУ

ВИРОБИ ЗІ СРІБЛА

Срібний ритуальний кубок з воїнського поховання IV ст. до н. е., курган поблизу с. Червоне Поділля. Херсонська обл., Україна, Скарбниця НМІУ

Срібні ритуальні посудини з позолоченими фризами, IV ст. до н. е., курган Куль-Оба поблизу м. Керч, Україна

РИТОНИ

Ритон – священна посудина для пиття, атрибут царської влади, релігійних церемоній, обрядів з військової магії, що сприяли гартуванню, звитязі та вправності скіфських воїнів

Ритони мали форму вигнутого рогу, оздоблювалися золотом або сріблом, зображенням тварини або міфічної істоти

Срібний ритон, IV ст. до н. е., Курган Куль-Оба поблизу м. Керч, Україна

СРІБНА АМФОРА КУРГАН ЧОРТОМЛИК

Висота 70 см,
вага понад 10 кг

Виготовлена
зі срібла
900 проби

Зображення
визолочені
їх символіка
уособлює
вічне життя
та джерело
життєвої сили

Унікальний зразок
грецької торевтики

Торевтика – мистецтво
рельєфної обробки
художніх виробів з металу

Три яруси, на які розподілена амфора, відображають **світосприйняття скіфів**

Три світи: **небесний** – із зображенням рослинного орнаменту і птахів; **земний** – представлений зображенням скіфів, які приборкують коней; **підземний** – з грифонами, що шматують оленів

Амфора призначалась для напоїв. Вона могла використовуватись як **ритуальний предмет** в обрядах з розведення та приручення коней **Три краники**, що знаходяться у нижній частині амфори, замасковані скульптурними зображеннями **двох левів** (по боках) і крилатого коня **пегаса або гіпокампа**, міфічного морського коня, тулуб якого завершувався риб'ячим хвостом (у центрі)

Краники і горло вази оздоблені сіточкою, щоб завадити потраплянню в напій сміття

НИЖНІЙ ЯРУС

Пальмети та квіти ярусу створюють
Світове дерево

На його гілках розмістилися птахи –
символ безмежного скіфського степу

Пегас – персонаж грецької міфології,
який міг копитом вибивати джерело
води. У скіфів втілює волелюбність та
символізує приборкання людиною
дикої природи

Фрагменти нижнього фризу: фасетки у формі голів лева та гіпокампа

ВЕРХНІЙ ЯРУС

Верхній ярус має дві однакові сцени: шматування оленя двома орлиноголовими грифонами

СКІФСЬКА ЗОЛОЧЕНА ЧАША З КУРГАНУ СОЛОХА

Срібна округла чаша висотою
13 см, на низькій підставці

Поверхню чаші заповнює
визолочене рельєфне зображення
полювання молодих скіфських
вершників: на лева з одного боку
і на фантастичну рогату левицю
(або пантеру) з іншого

Скіфська чаша, IV ст. до н. е., срібло з
позолотою, курган Солоха, поблизу с. Велика
Знам'янка, Запорізька обл., Україна

Зображення середнього ярусу природні та реалістичні

Для приборкання диких коней використовувались стремена, вудила

Показано, як **скіфи на коней** накидають аркани, тягнуть їх до себе, плутають їм ноги

Фрагменти скіфської чаші з кургану Солоха – рельєфні зображення скіфів, що приборкують диких коней

Чаша має дві горизонтальні **ручки**, які оздоблені звернутими в різні боки **головами баранів**

Під однією ручкою зображено двох **левів**, під іншою – розвернутих **собак**, що дивляться одна на одну

Сюжетне зображення чаші оточено **гірляндою з плюща** зверху та плетеним орнаментом знизу

Фрагмент з левами

Фрагмент оздоблення ручок

Скіфська чаша з кургану Солоха

Фрагмент сцени полювання на лева, скіфська чаша з кургану Солоха

Скіфські вершники озброєні луками та списами, їх неголені обличчя визначають молодий вік воїнів

Також у полюванні беруть участь **собаки**

СРІБНА ЗОЛОЧЕНА ЧАША З КУРГАНУ ГАЙМАНОВА МОГИЛА

Срібна золочена чаша із зображенням скіфів, IV ст. до н. е.,
курган Гайманова Могила, Василівський р-н, Запорізька обл., Україна
Скарбниця Національного музею історії України, Київ

**СРІБНА ЗОЛОЧЕНА ЧАША
З КУРГАНУ
ГАЙМАНОВА МОГИЛА**

Срібна золочена чаша із зображенням скіфів, IV ст. до н. е.

Чашу знайшли у схованці північної гробниці **Гайманової могили**

Чаша має напівсферичну форму, висоту 97 мм, діаметр 105 мм, виготовлена зі срібла, із застосуванням **технік** золочення, кування, виколотки, карбування

Вона має **дві горизонтальні ручки** з наскрізними отворами, що кріпляться срібними заклепками до її корпусу, для підвішування чаші до поясу

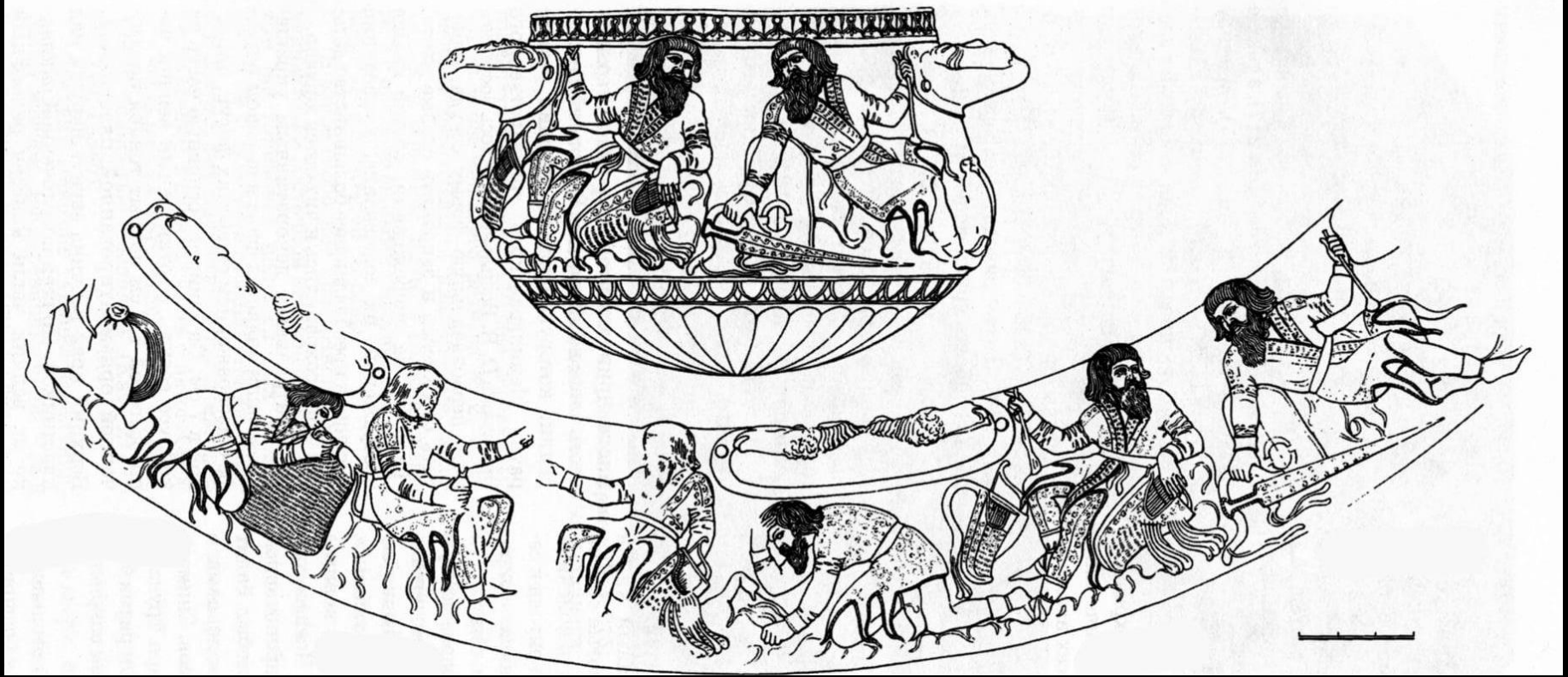
Верхня частина ручок прикрашена рельєфами повернутих врізнобіч двох **баранячих голівок**, вкритих тонким шаром золота

Срібна золочена чаша із зображенням скіфів,
Гайманова Могила, IV ст. до н. е.

Зображена **сцена розмови молодого та дорослого скіфів**.
Співрозмовники сидять на камінні, їх руки простягнуті один до одного.
На жаль, ця сторона чаші дуже пошкоджена ерозією металу – риси
обличчя й деталі одягу скіфів спотворені

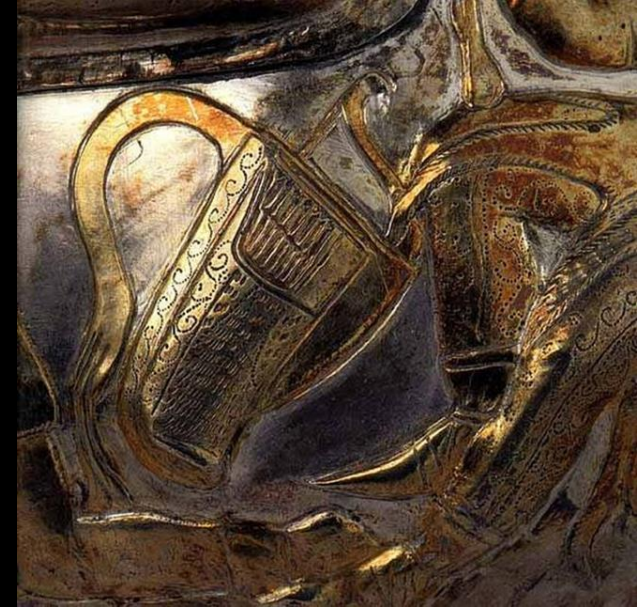

Промальовка зображень на гаймановій чаші

На основній частині корпусу чаші – фризі завширшки 7 см, у техніці високого рельєфу – представлені **композиції з шести фігур скіфів-воїнів** у складних ракурсах, з чіткими ритмами рухів

Парні сцени є головними, а поодинокі постаті під ручками чаші виконують допоміжну роль у сюжеті

Темами сюжетів вбачають декілька варіантів: легенда про першого скіфського царя, релігійні обряди, укладення договору між племенами

Фрагменти чаші
з Гайманової могили

На зворотному боці зображено **двох немолодих**, сповнених достоїнства, **скіфських воїнів**. Вони зосереджено ведуть розмову, розташувавшись упівоберта один до одного. Окрім облич та кистей рук, фігури вкриті **позолотою** – це підсилює емоційну виразність

Парадний **одяг** прикрашений витонченим **орнаментом**, на шиях – **гривни**, поруч – воїнське спорядження – **горит, меч, щити**

Булава та батіг у руках скіфів є атрибутами високого соціального статусу – представників вищої влади, володарів

Фрагменти чаші з Гайманової могили

Детально зображено **зачіски, бороди, риси обличчя**. Пророблені великі **очі** з гравірованими повіками й зіницями

Під ручками чаші викарбувано по **чоловічій фігурі в профіль**: вбрання не оздоблено багатим орнаментом, відсутні шийні прикраси та зброя

Чоловік під однією з ручок має **бороду й довге волосся**: він стоїть на колінах, торкається рукою чола й **зазирає в мішок**, з якого стирчить **голова птаха** – можливо збирається виконати важливий ритуал

На протилежному боці – **юнак**, який теж стоїть на колінах і, обхопивши руками **бурдюк**, **смакує напій**

Юнак може бути виночерпієм, що куштує вино, перед подаванням його представникам скіфської знаті

Всі сюжети фризу чаші підкреслюють важливість зображених подій та персонажів

Фрагменти чаші з Гайманової Могили

СКІФСЬКЕ ЗОЛОТО

З особливою повагою скіфи ставились до золота – воно мало духовну цінність, підвищувало силу, вважалося **символом безсмертя**, асоціювалося з дарованою богами владою

Скіфи наділяли золото **магічними властивостями**, ототожнювали його колір з кольором **Сонця**. Відблиски золота вважались оберегом для воїнів під час бою, а його дзвін вважався таким, що відганяє злих духів

Із золота **виготовляли ритуальні предмети**, вишукані прикраси, ним оздоблювали зброю, зброю коней, взуття, одяг

Зображення виконувались у техніці **невисокого рельєфу**

Комплекс золотих скіфських речей, IV ст. до н. е., Братолюбівський курган

Піхви меча-акінака в золотій обкладинці, IV ст. до н. е., курган Солоха, Україна

ФІАЛ

Для своїх ритуалів скіфи використовували **фіали**, які походили від грецького посуду

Таким був золотий фіал

Фіал – широка пласка жертвна чаша без ручок, з тонкими, ледве загнутими всередину вінцями стінками

Золотий фіал, V ст. до н. е.,
Братолубівський курган, Херсонська обл.,
Інститут археології НАН України, Київ

ФІАЛ З КУРГАНУ СОЛОХА

Фіал діаметром 21,8 см,
у греко-скіфському стилі

Триярусний фриз заповнюють
зображення **сцен роздирання**
тварин: хижі леви нападають
на коней та оленів

Фіал, V – IV ст. до н.е. Курган Солоха, Запорізька обл. Україна

РИТОНИ

Ритон, V ст. до н. е., північна гробниця
скіфського царського кургану Гайманова
Могила, Запорізька обл., Україна

Ритон, V ст. до н. е.,
Братолубівський курган, Херсонська обл.,
Інститут археології НАН України, Київ

РИТОНИ

Ритон, V ст. до н. е., курган поблизу
с. Велика Знам'янка, Запорізька обл.,
Скарбниця Національного музею історії
України, Київ

ЗОЛОТІ КОНУСИ АБО ВЕЛИКІ ВОРВОРКИ

Призначення цих предметів невідомо

Золотий ритуальний конус,
прикрашений чотирма рельєфними
фризами із зображенням сцен
шматування, V ст. до н. е.,
Братолубівський курган,
Херсонська обл.

Інститут археології НАН України, Київ

Фрагмент терзання грифонами оленя

Фрагмент терзання хижакми козла

Сцена шматування оленя пантерою.
Золотий ритуальний конус, вигляд зверху, V ст. до н. е.,
Братолюбівський курган, Херсонська обл.
Інститут археології НАН України, Київ

СКІФСЬКІ ЧАШІ

У V – першій половині IV ст. до н. е. були поширені **дерев'яні чаші із золотим окуттям**

Їх отримували воїни як **нагороду за мужність**

Той, хто вбив найбільше ворогів, у нагороду отримував дві чаші

З них пили воїни на бенкетах вшанування героїв, які раз на рік влаштовував кожен правитель області

Реконструкція дерев'яної чаші,
курган поблизу с. Оситняжка, Чернігівська обл.,
Скарбниця НМІУ

Основні сюжети на окуттях:

хижаки, вепри, хижі птахи
зі своєю здобиччю,
пишнорогі олені,
композиції із закручених
орлиних дзьобів

З часом такі чаші
замінюють срібні й золоті

На них викарбовуватимуть
сцени зі скіфської міфології

Чаші та кубки
використовували впродовж
усього періоду скіфської
культури

Реконструкція дерев'яних чаш
із золотим окуттям, V ст. до н. е.,
курган Перша Завадська Могила,
поблизу м. Покров,
Дніпропетровська обл.,
Скарбниця НМІУ

ЕЛЕКТРОВИЙ КУБОК З КУРГАНУ КУЛЬ-ОБА

Кубок був знайдений у жіночому похованні

Виготовлений з електруму, у греко-скіфському стилі, він є однією з найвідоміших ритуальних посудин скіфів

Форма та орнаменти грецькі

Ніжка зроблена окремо й припаяна

Електрум – природна сполука золота (80%) та срібла

Електровий кубок, IV ст. до н. е., курган Куль-Оба, Керч, Крим, Україна

Поверхня кубку
містить **чотири**
сцени з сімома
скіфськими
воїнами

З етнографічною
точністю
відтворено одяг та
озброєння мужніх
володарів степів,
а також зовнішні
риси

Третя парна сцена – **два скіфи зі списами, які ведуть бесіду**

Чоловік ліворуч має на голові діадему, що вирізняє його за статусом

Поодинокому воїну успішно вдається **натягування тятиви на лук**, закріпивши його під коліном

Можливо він і є молодшим із братів, який вдало виконує батьківське завдання

Сцена бесіди двох скіфів.
Електроковий кубок, курган Куль-Оба

Сцена натягування тятиви на лук

Сцена перемотування пораненої ноги

Сцена лікування зуба

Зображення можуть ілюструвати як **фрагменти зі скіфського життя**, так і еллінський варіант **легенди про визначення першого царя скіфів** (із трьох синів Геракла та змієної богині)

Дві парні сцени – розповідь про вміння скіфських воїнів надавати медичну допомогу

Водночас, це можуть бути зображення наслідків невдалої спроби міфологічних старших братів виконати завдання батька

Ці наслідки – **лікування пораненої лівої ноги та лівої сторони щелепи**

Такі поранення спричинялися віддачею лука, тятиву на який складно було натягнути без достатньої сили і вправності

ЗАЛІЗНИЙ МЕЧ З КУРГАНУ ШУМЕЙКИ

Зброю прикрашали золотом у частинах, які не були задіяні в бою –
руків'я меча, піхви

Піхви залізного меча прикрашені рельєфними фігурами гірських козлів і пантер, а на кінці – трикутниками із зерен

Залізний меч у золотих піхвах VI – V ст. до н. е.
Курган Шумейки, поблизу с. Вовківці, Сумська обл., Україна, Скарбниця НМІУ

ЗАЛІЗНИЙ АКІНАК З КУРГАНУ ЛИТА МОГИЛА

Руків'я оздоблено пальметами та зображенням гірських козлів

Піхви декоровано двома грізними левами і низкою стріляючих із луків фантастичних істот з головами людини, левів і хижих птахів, крилами у вигляді риб

Залізний меч у піхвах із золотим плакуванням, VII ст. до н. е., курган Лита Могила, Наддніпрянщина, Україна

Оббивка гориту, IV ст. до н. е.
Мелітопольський курган, м. Мелітополь,
Запорізька обл., Україна
Скарбниця НМІУ

ЗОЛОТІ НАКЛАДКИ НА ГОРИТИ

Скіфські воїни носили на поясі з лівого боку оздоблені горити для лука і стріл

Було знайдено **чотири** ідентичні **оббивки горитів** із зображенням **сцен боротьби тварин, фантастичними істотами, сценами з життя міфологічного Ахіла** та рельєфними фризамі із **рослинними мотивами**

Ці горити знайдено в Мелітопольському, Іллінецькому, Чортомлицькому і 8-му П'ятибратньому курганах

Можливо, їх можна вважати дипломатичними дарами скіфським володарям від царів Боспору

Фрагменти оббивки гориту, IV ст. до н. е.,
Мелітопольський курган, м. Мелітополь, Запорізька обл., Україна, Скарбниця НМІУ

Фрагмент оббивки гориту, IV ст. до н. е.,
Мелітопольський курган, м. Мелітополь, Запорізька обл., Україна, Скарбниця НМІУ

ГРИВНА З КУРГАНУ КУЛЬ-ОБА

Шийна гривна, виготовлена у греко-скіфському стилі, діаметр 25,8 см

Кручений золотий дріт, обабіч прикрашений напівфігурами **вершників**, **пальметами і квітами лотосу** з емалевими вставками

Курган Куль-Оба, IV ст. до н. е., поблизу м. Керч, Крим

ЗОЛОТИЙ ГРЕБІНЬ

Золотий гребінь є видатною знахідкою **кургану Солоха**

Це приклад **грецького золотарства на замовлення аристократії скіфів**

Вага гребня 294 г, висота 12,3 см, ширина 10,2 см

Довжина чотиригранних зубців гребня 6,5 см; два крайні зубці були зрізані ще в давнину – залишилось 19

Над зубцями гребня знаходиться **фриз із зображенням п'яти лежачих левів**

Леви крайніх пар повернуті один до одного

Золотий гребінь, V – IV ст. до н. е., курган Солоха, поблизу с. Велика Знам'янка, Запорізька обл., Україна

Скульптурна група зверху гребня відтворює **битву трьох скіфських воїнів**

Переможцем є вершник у центрі композиції – він на коні, що говорить про його перевагу в бою

Про це свідчать і зображений в тому ж напрямку піший **воїн з акінаком**, який поспішає вершнику на допомогу, а також занесений вершником в бік супротивника спис

Ймовірна **поразка воїна праворуч** обумовлена падінням його смертельно **пораненого коня** – він змушений битися пішим проти двох воїнів, один із яких **кінний**

Фрагмент Золотого гребня з кургану Солоха,
лицьовий бік

З максимальною **достовірністю** відтворено динаміку битви, одяг та обладунки воїнів, зброю коней

Фрагмент Золотого гребня з кургану Солоха,
зворотній бік

Фігури скульптурної композиції **відлиті окремо**, а потім **спаяні** між собою, **відчеканені й відшліфовані**

ЗОЛОТА
СКИФСЬКА
ПЕКТОРАЛЬ

**ЗОЛОТА
СКІФСЬКА ПЕКТОРАЛЬ
IV ст. до н. е.**

**Унікальний витвір
мистецтва другої
половини IV ст. до н. е.**

**Символ спадщини
України світового
значення, визнаний
ЮНЕСКО одним
з найвизначніших
археологічних відкриттів
XX ст.**

Пектораль (з лат. *pectus*
«груди») – нагрудна
прикраса, атрибут
могутності знатного
вождя

Золота скіфська пектораль, IV ст. до н. е. Курган Товста Могила, Дніпропетровська обл.,
Скарбниця Національного музею історії України,
Київ, Україна

Вага прикраси 1148 г
Діаметр 30,6 см

Складові пекторалі:
3 яруси, 4 джгути каркасу,
160 деталей, 500 елементів
рослинного орнаменту,
4 фігури скіфів, 25 тварин,
6 грифонів, 7 пташок,
4 комахи

Матеріал: золото
найвищої 958 проби

За однією з версій пектораль
виготовили як
дипломатичний дар грецькі
майстри на замовлення
скіфського царя

Золота скіфська пектораль, IV ст. до н. е.
Курган Товста Могила, Дніпропетровська обл.,
Скарбниця Національного музею історії України,
Київ, Україна

Археолог Борис Мозолєвський
зі скіфською пектораллю, фото

ВІДКРИТТЯ ПЕКТОРАЛІ

Золоту скіфську пектораль у кургані Товста Могила, що на Дніпропетровщині, український археолог Борис Мозолєвський знайшов **у день літнього сонцестояння – 21 червня 1971 року о 14 годині 30 хвилин**

«Я побачив, як зблиснуло золото, і якимсь невідомим відчуттям збагнув, що це саме те: річ була велика і явно лежала на своєму первісному місці, не зрушена грабіжниками. На хвилю я заціпенів...»

Борис Мозолєвський

СКІФСЬКА ЗОЛОТА ПЕКТОРАЛЬ

Пектораль була знайдена в дромосі, пограбованій у давнину Центральної (чоловічої) гробниці з північного заходу кургану

Мабуть через обвал ґрунту грабіжники не помітили справжній скарб лише за 10 см від місця свого злочину

Разом з пектораллю у дромосі знаходились важливі статусні коштовні речі: меч у золотих піхвах, оздоба нагая – золота стрічка, яка 11-тьма витками окручувала держак

Дромос Центральної гробниці кургану Товста Могила, IV ст. до н. е., Дніпропетровщина

ПРИЗНАЧЕННЯ І СИМВОЛІКА ПЕКТОРАЛІ

Пектораль була не лише парадною прикрасою із зображенням сцен побуту та тваринного світу

Це сакральна ритуальна річ, яка відображала вірування та уявлення про світобудову

За різними версіями пектораль символізує модель Всесвіту, давній скіфський календар, сонячний годинник, карту володінь та скарбів скіфів

Практичне призначення пекторалі – захист від поранення грудини, горла, плечей

Відремонтовані пошкодження прикраси доводять, що нею користувалися за життя

Золота скіфська пектораль, IV ст. до н. е.
Скарбниця Національного музею
історії України

ТЕХНОЛОГІЯ ВИГОТОВЛЕННЯ ПЕКТОРАЛІ

Для виготовлення пекторалі використовувались різні технології: окреме лиття кожної фігурки за восковою моделлю з подальшим спаюванням цієї моделі, а також гравірування, карбування, інкрустація кольоровими емалями

Усі деталі з'єднувались згідно з композиційним задумом та кріпились до основи композиції з витих джгутів

Вага пекторалі полегшувалась завдяки плавному заглибленню у фігурках людей і тварин зі зворотного боку

Фрагменти зворотного боку пекторалі

Достовірність образів створювалась завдяки **плавкості та збереженню технологічних властивостей золота найвищої проби**

Дрібні деталі рис тварин відтворювали різними прийомами: для цупкої щетини кабана застосовували **карбування**, для плямистого хутра леопарда – нанесення округлих **контурів заглибленими крапками** тощо

Свого часу **квіти вкривала емаль блакитного кольору** – золота пектораль сягла жовто-блакитним забарвленням

ОБРАЗИ І СТИЛЬ ЗОБРАЖЕННЯ

Три яруси прикраси створюють майже замкнений край півмісяця

Композиційно пектораль демонструє симетрію

Пластичність і динаміка композиції пекторалі досягається реалістичністю відтворення рухів і пропорцій людей та тварин

Від центру до боків зменшується розмір фігурок нижнього й верхнього ярусів – від 60 мм коней до 5 мм пташок

Складний рослинний орнамент середнього ярусу закріплений на цільній пластині

Півмісяці пекторалі закінчуються смугами-манжетами, що орнаментовані **пальметами і квітами лотоса** як можливим символом сходу і відродження сонця

Такі ж смуги фіксують ланцюжки перед **головами левів** з кільцями в пащах – застібками пекторалі

У V–IV ст. до н. е. **зображення лева стає дуже популярним**: його образ потрапив до скіфських виробів з Передньої Азії та Давньої Греції

КОМПОЗИЦІЯ І СИМВОЛІКА ПЕКТОРАЛІ

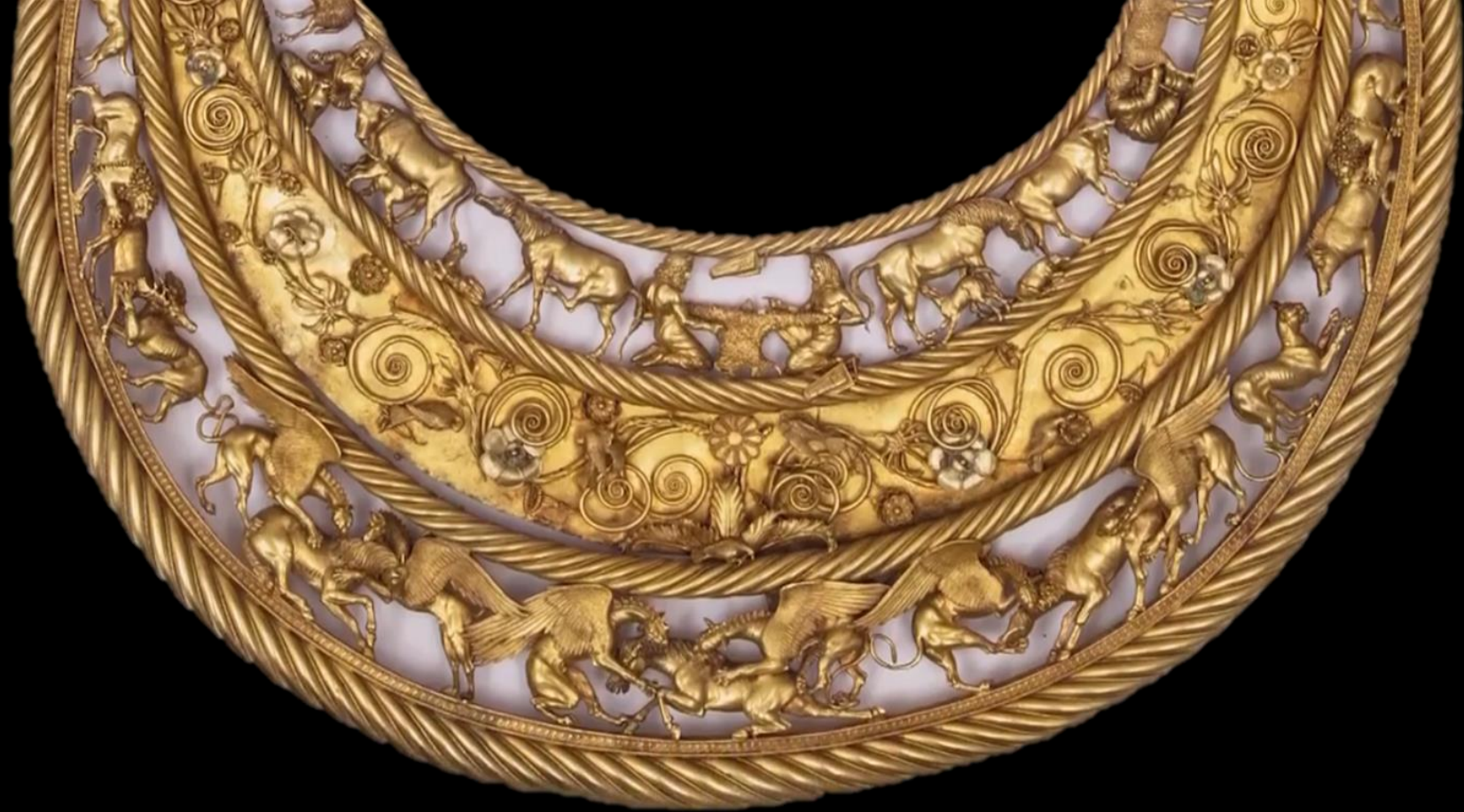
Кожен з трьох ярусів має композиційну та символічну центральну сцену, від якої починається тлумачення пекторалі

Вертикаль знизу догори розкриває будову та існування світу згідно зі скіфськими уявленнями

У нижньому ярусі сцена шматування грифонами коня символізує жертвопринесення

Центром середнього ярусу є квітковий кущ з пташками та спіралями – Світове дерево, пов'язане з родючістю та вічним життям

Один із символів центральної сцени верхнього ряду – відродження життя

Наповнення кожного ярусу відрізняється особливим змістом: нижній – сцени боротьби різних тварин; середній – краса рослинного світу; верхній – фрагменти зі звичайного життя, народження та розмноження

Кожен рівень – особлива сфера Всесвіту, а кожна істота – персонаж скіфської міфології. Це символічний образ зображених у пекторалі сюжетів

Кінь – найкращий друг скіфа, зображений тут від народження до смерті

СКІФСЬКА ЗОЛОТА ПЕКТОРАЛЬ НИЖНІЙ ЯРУС

Нижній ярус ілюструє **боротьбу життя та смерті**

Підіймаючись вгору по дузі, обабіч від центральної композиції, світ життя протистоїть світові смерті

Сюжети розташовані так, що вгорі смерть, немов, відступає і відбувається зародження майбутнього

Послідовно за сценами **шматування грифонами коня** йдуть сцени **нападу котячих хижаків:**
ліворуч **на оленя** і праворуч **на кабана**

Далі – гонитва **собак та зайців**

Замикаючі сцени ярусу –
пари **коників-стрибунців**

П'ять центральних сцен полювання грифонів і хижаків – зображення жертвопринесення, що згідно зі світоглядом скіфів вважалось необхідним для підтримання світового порядку

Вочевидь, у сценах боротьби приховано легенду про появу в скіфських степах міфічних грифонів, яких приніс північно-східний вітер Борея

Грифони почали забирати кошовну скіфську зброю та золоті прикраси, а побачивши, що люди це сховали, з люттю накинулися на коней, інші хижі звірі сприяли їм. Тоді Богиня Табіті, на прохання людей прогнати монстрів, вночі «запалила в небі стежку», за якою грифони мали повернутися назад

Ті грифони, що все ж таки залишилися, й надалі шукають золото скіфів

Центральний фрагмент нижнього ярусу золотої скіфської пекторалі

Центральна сцена є зображенням домінування смерті – життя коня скінчено: в очах застиг біль, висунуто язик, жертовно випростані ноги

Реалістично жахливі міфічні монстри грифони – мешканці нижнього світу

Бокові сцени шматування грифонами коней, немов показують послідовний розвиток сюжету

Кінь ліворуч вже припав на ноги, але ще є мить надії щодо спасіння

Кінь, що праворуч, у боротьбі за життя вгризається в м'язи лапи грифона

Бокові сцени нападу грифонів на коней

Обабіч від трьох
центральної сцен
продовжується
зображення
полювання

Знов сюжет ліворуч
показує ближчу до
смерті дію: лев
і леопард вчепилися
в оленя

Праворуч напад
тільки розпочато:
дикий кабан вже
в пазурах лева, але
начебто погрожує
іклами готовому
через мить
стрибнути на нього
леопарду

Бокові сцени нападу хижаків на оленя та кабана

Сцени з полюванням хижаків
змінюються симетричними
сценами гонитви собак та
зайців

Доля зайця показана
напрямоком втечі від центру –
зони панування жертвних
тварин

Тікаючи далі по серпоподібному
напрямку нижнього ярусу, він
розриває коло смерті і прямує
до панування світу життя

Сцени гонитви собаки за зайцем

Кути нижнього ярусу пекторалі симетрично замикають мініатюрні зображення **степових коників-стрибунців**

Вони майже **застрибують** у «**рослинний**» ярус пекторалі, прагнучі до яскравого буяння природи

Завдяки коникам відчувається тиша та спокій скіфського степу

Жертвопринесення центральних сюжетів ярусу досягло мети – **смерть починає відступати, попереду зародження нового життя**

Сцени пар степових коників

Повернуті одне до одного самець і самиця коників-стрибунців

СКІФСЬКА ЗОЛОТА ПЕКТОРАЛЬ СЕРЕДНІЙ ЯРУС

**Світове
Дерево або
Дерево життя** –
модель Всесвіту,
уособлення єдності
світобудови, перехід
між світами

Життя та процвітання на своїй землі забезпечувало здійснення обрядів, дотримання звичаїв, вшанування предків, жертвопринесення богам

Сюжети верхнього й нижнього ярусів ілюструють рух життя і смерті по колу, згідно з уявленнями скіфів: нескінченність життя завдяки енергіям народження і смерті

Середній ярус являє **Світове дерево** – територію богів, **створює баланс між світами** та композиційно концентрує увагу на динаміці подій

СКІФСЬКА ЗОЛОТА ПЕКТОРАЛЬ СЕРЕДНІЙ ЯРУС

Серед квітів і спіралей **Світового дерева** розташовано **п'ять** крихітних скульптурних фігурок **пташок**

Вважають, що **рослинний мотив** пекторалі **може містити рецепт** цілющого бальзаму з лікарських трав

Скіфи знали про трави та настоячі, підсилюючі сили воїнів

Рослини виконані круглими, або у високому рельєфі

Пташок можна розглядати як охоронців **Світового дерева**, або як відображення чотирьох сторін світу з віссю в центрі

Майстерно відтворено пташку, яка чистить пір'ячко, смакує нектар, відпочиває в тіні листячка

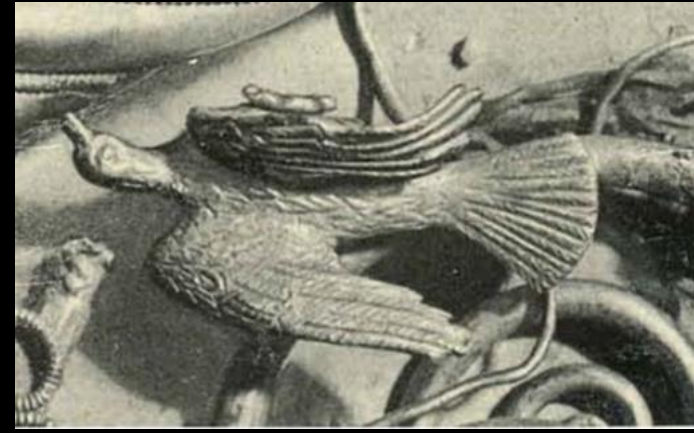
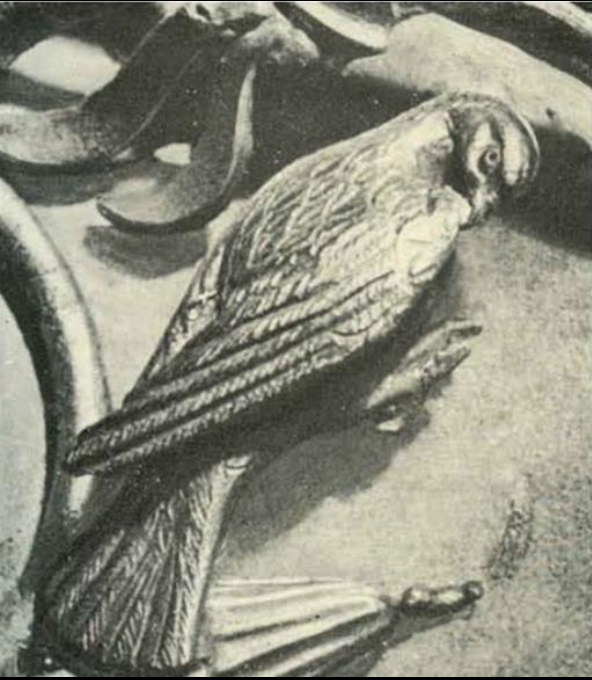

Квіти – символ нового народження
Спіраль – символ безсмертя й вічного руху життя

Фрагменти центрального ярусу
золотої скіфської пекторалі

СКІФСЬКА ЗОЛОТА ПЕКТОРАЛЬ

Фрагменти зі скульптурками птахів центрального ярусу
Фото з книги Бориса Мозолєвського «Товста Могила», 1979 р.

СКІФСЬКА ЗОЛОТА ПЕКТОРАЛЬ ВЕРХНІЙ ЯРУС

Земне життя скіфів панує
в зображеннях верхнього ярусу
Плинність часу відтворена
в сценах побуту, кожна з яких
водночас сповнена символічних
значень

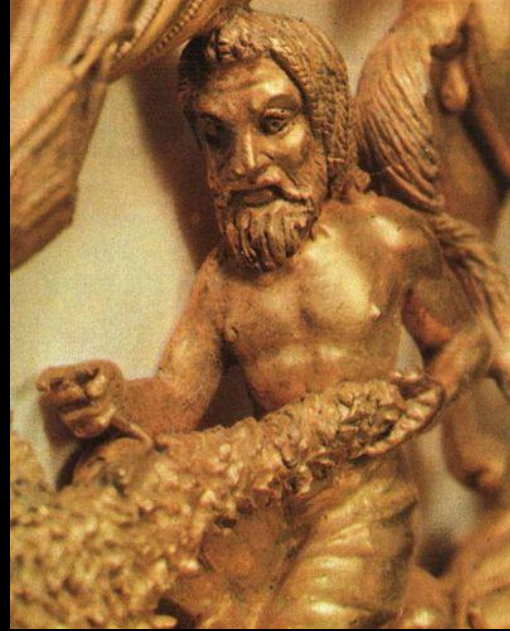
Симетрично від центру розташовані сцени продовження життя: **кобили, корови та кози зі своїми малятами** – їх народження відбувалося **навесні**

Фігури **юних скіфів** поряд з вівцями також наділені певним значенням

Сцена в кутах ярусу – **птахи**, що спрямували політ на зустріч один одному та до центру замкнення кола (на застібці)

Домінуючим сюжетом пекторалі є центральна сцена верхнього ярусу з двома скіфами, що розтягують руно (овече хутро) – смисловий центр, навколо якого обертаються всі кола буття

ЦЕНТРАЛЬНА СЦЕНА ПЕКТОРАЛІ

Існує **декілька версій** щодо двох різних за віком довговолосих бородатих **чоловіків, які розтягують хутро**

Вони можуть **шити** ритуальний одяг до великого свята **в день весняного сонцестояння**

Це можуть бути представники вищих верств суспільства або різних родів (про що свідчать їх несхожі зачіски), які скріплюють між собою договір, **лагодячи руно**

Також їх ототожнюють з **історичними правителями царських скіфів і скіфів-кочовиків, царями Левконом I та Атеєм**

Це могли бути **легендарний Хушенг**, який навчив людей обробці шкіри, вовни, ткацькому ділу, **та його син Тахмурес**

У цих фігурах вбачали героїв міфів: **царя-переможця Таргітая**, який чинить шкуру-панцир після перемоги над чудовиськом, або першого **скіфського царя Колакся**

За однією з версій саме скіфи здобули золоте руно

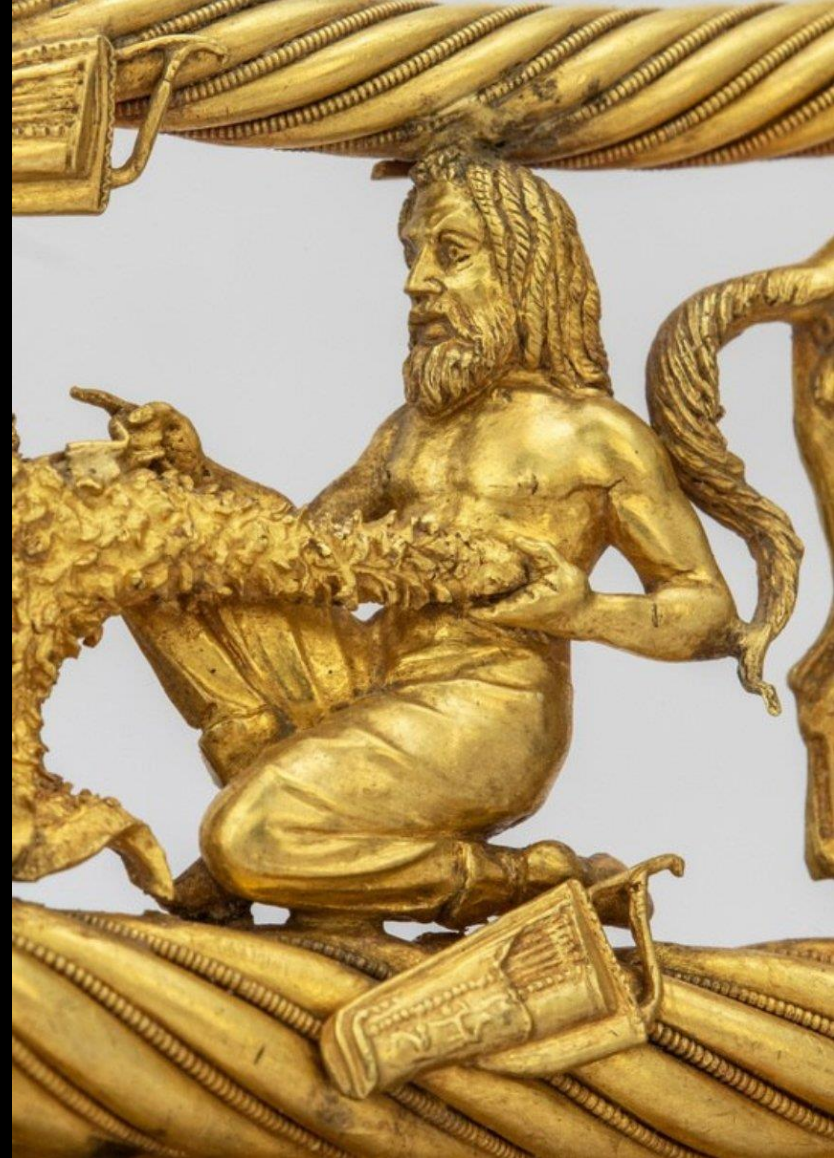
Руно могло являти собою **панцир воїна, вкритий залізними пластинами**, як символ звитяги та життєвої сили, який **створюють скіфські боги** – ліворуч бог війни **Арес**, праворуч бог, якого ототожнювали з іранським Митрою – захисником худоби

У руках богів руно може бути **умовною картою Скіфії**, символом долі царя, що був творцем добробуту, або являти символ родючості й народження життя

Статусність скіфів підкреслюють золоті горити / сагайдаки

Горити (дерев'яні чохла для лука й стріл) **прикрашені мініатюрними зображеннями двобію міфологічних персонажів** – відтворено міф про Героя, який здобув перемогу над чудовиськом з людською верхньою частиною та зміїною нижньою

Вірогідно, йдеться про **народження майбутнього царя, який переможе хаос**

Фрагменти центральної сцени
верхнього ярусу пекторалі

ОБРАЗИ ВЕРХНЬОГО ЯРУСУ ПЕКТОРАЛІ

Центральна сцена знаходиться в оточенні **свійських тварин**

Сюжети демонструють **плинність часу**

Корова годує **телятко**, а поряд новонароджене **лоша** зі своєю мамою

На протилежному боці зображене тільки-но народжене теля та вигодовування кобилою свого дитинча

Скіфи цінували родину, життя, тому ніжність матерів зображена в граційній пластиці рухів

Фрагменти сцен верхнього ярусу

Вікова різниця, яка в симетричних сценах прослідковується у потомстві свійських тварин, існує і в зображеннях **скіфської молоді**

Ліворуч – **юний скіф з амforoю**, вже статний юнак, що може бути виночерпієм або готувати священний напій до великого **весняного свята Нового року**

Дояр праворуч ще **підліток**, який, швидше за все, звершує своє перше доїння – дія готування до новорічного свята

Пари граційних кіз
з козенятами є заключними
у тваринному світі верхнього
ярусу

Зворушливо відтворено їх
зростання: з одного боку
козенятко чеше мордочку,
а з протилежного боку
пекторалі козенятко вже має
ріжки

Фрагменти сцен верхнього ярусу

СКИФСЬКА
ЗОЛОТА ПЕКТОРАЛЬ

Фрагменти сцен верхнього ярусу

СКІФСЬКА ЗОЛОТА ПЕКТОРАЛЬ

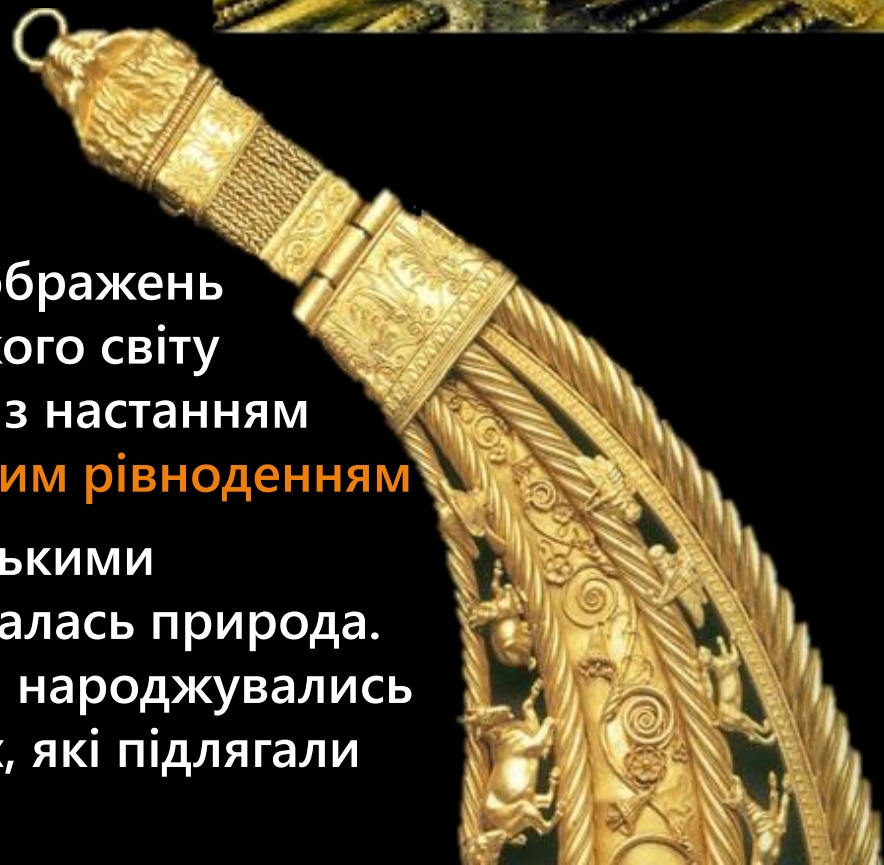
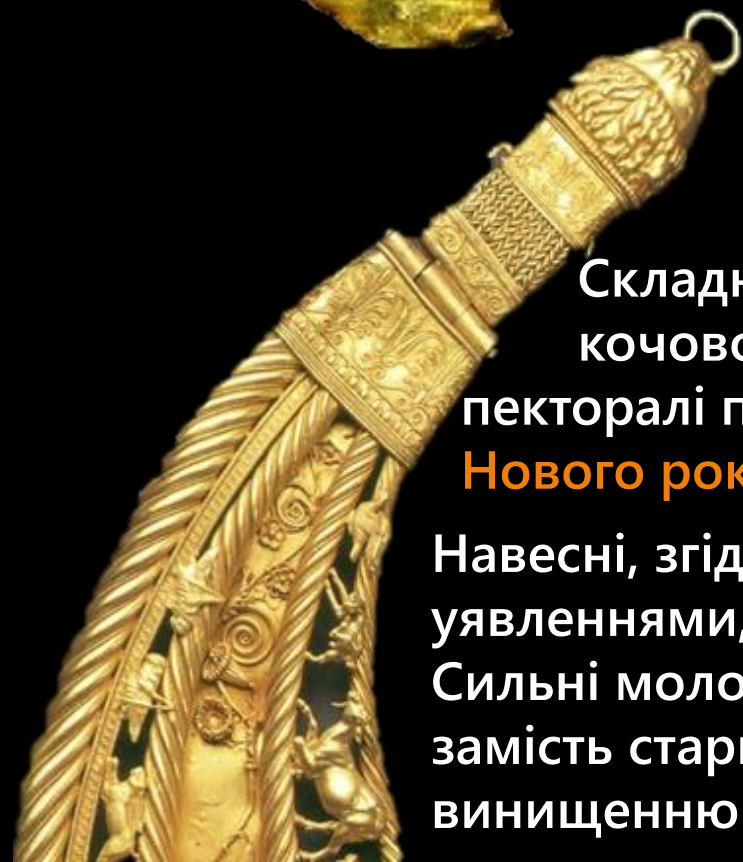
Фрагменти сцен верхнього ярусу

Верхній ярус закінчується з одного боку зображенням **качки**, з іншого – збірним образом **хижого птаха**. Коло замикається і відновлюється – життя переходить до ярусу смерті

Складну низку зображень кочового скіфського світу пекторалі пов'язують з настанням **Нового року – весняним рівноденням**

Навесні, згідно зі скіфськими уявленнями, оновлювалась природа. Сильні молоді тварини народжувались замість старих і хворих, які підлягали винищенню

*«...величного симфонічного звучання
і глибокого філософського змісту. Мов
у краплині роси, у ній відбився не лише
весь блиск, все сяйво скіфського золота,
але й висока душа цілого народу»*

Борис Мозолевський

**Золота скіфська пектораль, IV ст. до н. е. Курган Товста Могила, Дніпропетровська обл.,
Скарбниця Національного музею історії України, Київ, Україна**

*БЕСІДА

Уявіть себе давніми скіфами

Замружте очі, спробуйте уявити краєвиди і звуки скіфського степу: чуєте – вітер колише трави, немов шепоче, комахи дзижчать над квітами...

Уявіть, що на світанку ви лежите в степу на траві: край неба на горизонті жовтіє, мов золото – з-за обрїто сходить сонце, прокидається природа – коники вистрибують з трави, подібно сонцю...

Цим степом колись ходили давні скіфи-скотарі, шукаючи кращих пасовиськ для своїх тварин, а згодом почали вести осілий спосіб життя

У давні часи люди, спостерігаючи за природою, бачили **циклічність життя**: сонце щоранку і щовесни народжується, а потім щовечора і щосені помирає; в людському, тваринному і рослинному світі усе відбувається так само – за народженням йде життя, потім помирання і знову відродження

Світ уявлявся у вигляді **трьох ярусів буття**: нижній – підземний чи підводний світ предків і смерті; середній – світ земний, усього живого; верхній – світ небесний, світ богів

Погляньте на пектораль: вона має три яруси, які сходяться півкільцями, і замикаються застібкою у вигляді лев'ячих голів

Цікаво, що нижній і верхній яруси виготовлені ажурно, вони не мають площини фону – це невидимі світи – підземний і небесний, в яких відбувається містерія Сонця, що народжується, живе, вмирає і знову відроджується

У середньому земному ярусі рослинний світ має земну твердь, матеріальну основу, фон, що розмежовує невидимі світи

Образи тварин у давніх віруваннях часто пов'язувалися з образами сонця

Весняно-літнє сонце уособлювали дитинчата тварин, леви, леопарди, деякі рогаті тварини

Осінньо-зимове сонце пов'язували з образами оленя (він скидає роги, які потім знов відростають), коня (вважався перевізником душ померлих), кабана (ця тварина риє землю іклами, подібно сонцю, яке опускається під землю)

Химерні міфічні тварини, наприклад, грифони, уособлювали сонце в процесі трансформації від осінньо-зимового мертвого до живого весняно-літнього, а крила надавали можливість піднятися з підземного світу на небо

Стрибаючі тварини чи комахи – собаки, зайці, коники-стрибунці уподібнювалися відродженому сонцю, яке вистрибує з-за обрію

Роздивіться уважно кожен ярус пекторалі, знайдіть тваринні образи весняно-літнього і осінньо-зимового сонця

Як ви гадаєте, чому в нижньому ярусі одні тварини намагаються з'їсти інших?

Чому в нижньому ярусі стрибаючі тварини зображені в кутах, де звужується підземний світ?

Якщо уявити верхній ярус
небесним світом, що можуть
означати дитинчата кобилиць
і корів?

Як гадаєте, що може означати
шкура барана з опущеними
донизу рогами, яку
розтягнуть два скіфи?

І що можуть нагадувати
стріли в горні, що підвішені
вище над шкурою?

Мозолевський Борис
«Я встав серед ночі і вийшов
у степ...», 1985

Я встав серед ночі і вийшов у степ,
У скошене царство моє опівнічне,
Де місяць над стернями наче затерп
І лив у пільму своє світло магічне.

Воно колихалось, густе, як меду,
Таке золоте і терпке, аж зелене,
Що можна було розпізнати сліди
Усіх, що ходили цим степом до мене.

Озвався бугай – покотилась луна,
Поволі затихла у травах зарічних.
Стогнала в могилі чиясь таїна –
Безмежна, як степ, і глибока, як
Вічність.

Мистецтво скіфів на території України:

Модуль 4. ПИТАННЯ ДЛЯ самоперевірки

- Якою була самоназва скіфів?
- Назвіть ім'я вченого та мандрівника зі Стародавньої Греції, який розповів про Скіфію в книзі «Історії»?
- На який період припав розквіт Великої Скіфії?
- Перерахуйте назви скіфських племен
- З чого складалось спорядження скіфського воїна?
- На чому скіфські воїни носили свою зброю?
- З яких матеріалів скіфи створювали одяг?
- Чим скіфи прикрашали свій одяг?
- Яка начільна прикраса була достатньо рідкісною?

Модуль 4. ПИТАННЯ для самоперевірки

- Яку назву мала нашійна прикраса скіфів у вигляді обруча або спіралі?
- Які прикраси носили скіфські жінки?
- Якої форми були сережки, які могли означати зв'язок з природою?
- Вплив мистецтва якої країни стає дуже помітним у ювелірних прикрасах та інших виробах для скіфської знаті в IV ст. до н. е.
- Як звали головних богів скіфів?
- Кому з богів скіфи встановлювали гігантські вівтарі з деревини й хмизу?
- Як звали першу людину – прабатька скіфських царів?
- Які були священні предмети (дари) скіфів і що вони символізували?
- Назвіть декілька городищ скіфського часу

Модуль 4.
ПИТАННЯ
ДЛЯ
самоперевірки

- Як називалося місто, яке було столицею Малої Скіфії?
- Назвіть культу, що були важливі для скіфів
- Як називалось таємниче культове місто скіфів?
- Чим забезпечували скіфи своїх померлих, які переходили в інший світ?
- Чим були для скіфів кургани? Яку функцію вони виконували?
- Які кургани називають «царськими»?
- Назвіть найвідоміші скіфські курганні поховання
- Що відображав розмір кургану?
- Чим визначався статус похованого в кургані?
- Назвіть основні елементи конструкції курганного поховання

Модуль 4. ПИТАННЯ ДЛЯ самоперевірки

- Як називають надкурганні кам'яні статуї, які встановлювали скіфи?
- Символом чого були «Скіфські баби»?
- Як називалось найтаємничіше культове місто скіфів?
- Назвіть два основних типи «Скіфських баб»
- Зображенню чого приділялась особлива увага в «Скіфських бабах»?
- Які зображення отримали назву «звіриний стиль»?
- Як скіфські майстри зображували тварин у художніх витворах?
- Який символ був найчастішим у зображеннях тварин?
- Яких тварин найчастіше зображували скіфи?
- На що робився акцент у зображеннях тварин?

Модуль 4. ПИТАННЯ ДЛЯ самоперевірки

- Що в зображеннях скіфського мистецтва раннього часу називають «перетворенням»?
- Кого уособлювали грифони?
- Яка тварина була символом скіфів як народу воїна?
- Що таке псалій?
- Як зображували бараноптаха?
- З чого виконувалась кінська зброя?
- Які техніки застосовували скіфські майстри, створюючи художні вироби з металу?
- Що називають навершям?
- Який посуд виготовлявся зі срібла?
- Що називають торевтикою?
- Який матеріал ототожнювався скіфами із Сонцем?

Модуль 4. ПИТАННЯ ДЛЯ самоперевірки

- Який унікальний витвір скіфського мистецтва другої половини IV ст. до н. е. визнано ЮНЕСКО одним із найвизначніших археологічних відкриттів XX ст.?
- Як називається курган, у якому було знайдено золоту скіфську пектораль і хто її знайшов?
- Що відображають яруси пекторалі?
- Яке практичне призначення золотої пекторалі?
- Назвіть декілька технік, що були застосовані під час виготовлення пекторалі.
- Яка тема панує в зображеннях:
 - нижнього ярусу?
 - середнього ярусу?
 - верхнього ярусу?
- Від чого (від якої частини, від якого зображення) починається тлумачення в кожному з трьох ярусів пекторалі?

Модуль 4. ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО СКІФІВ

Інформаційні
джерела

- Пектораль. Знахідка століття. 2021. *Національний музей іст орії України*
https://www.youtube.com/watch?v=S-uPCjU_hxM&list=PLcygqW1M8gTrZWUmk4iBoiXI5oUQ6SZ-X&index=13
- Золота пектораль з Товстої Могили. Виставка «Пектораль. Знахідка століття». 2021. *Національний музей іст орії України.*
https://www.youtube.com/watch?v=sS4I1JR_H0hY
- Історія вивчення Товстої Могили. 2021. *Національний музей іст орії України*
https://www.youtube.com/watch?v=UdpXq_wfYPs
- Онлайн-екскурсія «Золото скіфів». 2021. *Національний музей іст орії України.*
<https://www.youtube.com/watch?v=Jyfe9joqx-Q>

Модуль 4. ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО СКІФІВ

Інформаційні
джерела

- Дослідження гробниці дружини скіфського володаря з Товстої Могили. *Національний музей іст орії України.*
<https://www.youtube.com/watch?v=zivW4drdwmM>
- Золота пектораль з Товстої Могили. *Національний музей іст орії України.*
<https://www.youtube.com/watch?v=sS4I1JRH0hY>
- Скіфська пектораль. Ніч у музеї. *FREEDOM*
<https://www.youtube.com/watch?v=lqKUhlRowH0>
- Rites of the Scythia. *Archaeology* : website. (Обряди скіфів – Журнал Археологія)
https://www.archaeology.org/issues/220-1607/features/4560-rites-of-the-scythians#art_page5
- Онлайн-екскурсія «Золото скіфів». *Національний музей іст орії України. 2021*
<https://www.youtube.com/watch?v=Jyfe9joqx-Q>

Модуль 4.

ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО СКІФІВ

Інформаційні джерела

- Мозолевський Б.М. «Товста могила». Київ: «Наукова думка», 1979. 255 с.
<https://spadok.org.ua/books/mozolevsky-bn-1979.pdf>
- Що залишилось від скіфів. Юрій Болтрик про побут та спадок скіфів. 2021.
ZAHID.NET: вебсайт.
https://zaxid.net/shho_zalishilos_vid_skifiv_n_1523500
- Скіфський стан на Хортиці. Баба-корито та інші. <https://petro-o.blogspot.com/2010/06/blog-post.html>
- Степові кургани на Херсонщині. 10 важливих факті. *Kavun City*: вебсайт.
<https://kavun.city/articles/241336/kurgani>
- Скіфська золота пектораль (ОРИГІНАЛ) 2016
<https://www.youtube.com/watch?v=vgJzwxHS8PM&t=30s>

Модуль 4. ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО СКІФІВ

Інформаційні джерела

- Кравченко Е.А. Чи могли бути поховані у Переп'ятисі господарями Хотівського городища? *Археологія та давня історія України* : зб. наук. пр. Київ : ІА НАН України. 2019. Вип. 3 (32). С. 63–75.
<http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/163165>
- Тороп С.О. Про що повідала Чортомлицька амфора. 2009.
<https://bizslovo.org/content/index.php/uk/istoriya-nikopolya/134-davnya-istoriya/301-pro-scho-povidala-chort-amfora.html?tmpl=component&print=1&page=>
- Тороп С.О. Скіфські кургани. Могили предків. 2009.
<https://bizslovo.org/content/index.php/ru/istoriya-nikopolya/134-davnya-istoriya/316-skifski-kurgany.html>
- Давня історія України : в 3 т. Т. 2. Скіфо-антична доба..
<http://flibusta.site/b/524454/read>

Модуль 4.
ОБРАЗОТВОРЧЕ
МИСТЕЦТВО
СКІФІВ
Інформаційні
джерела

- Білинський О.О. Городища скіфського часу в Дніпровському Лівобережному Лісостепу: загальна характеристика, каталог, типологія. *Археологія і давня історія України*. 2018. Вип. 1. С. 213–234.
http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILE=&S21STR=arhdiu_2018_1_16
- Болтрик Ю.В. Огуз – курган на ключовому роздоріжжі Скіфії (пошук Херсонського сліду).
<https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/23371c3d-3165-46f3-9ee6-4076455a6b12/content>
- Таємничі пращури українців
<https://www.youtube.com/watch?v=EeXDtZThJMI&t=9s>

Модуль 4. ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО СКІФІВ

Інформаційні
джерела

- Археологія України : підруч. для студ. іст. спец. ВНЗ / І.С. Винокур, Д.Я. Телегін, наук. ред. С.В. Трубчанінов. Вид. 2-е, випр. і доп. Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2008. 479 с.

<https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0005382>

- Історія цивілізації. Україна / упоряд. Михайло Відейк, Т. І. Від киммерійців до Русі (X ст. до н.е.–IX ст.). Харків : «Фоліо», 2019. 591 с.

https://shron1.chtyvo.org.ua/Abashyna_NS/Is_toriia_tsyvilizatsii_Ukraina_Tom_1_Vid_kimme_riitsiv_do_Rusi_X_st_do_n_e_IX_st.pdf?PHPSESSID=prm70bqsct7ufrblk620knoo03

Модуль 4.
ОБРАЗОТВОРЧЕ
МИСТЕЦТВО
СКІФІВ
Інформаційні
джерела

- Курган Чортомлик. *Прадідівська слава. Українські пам'ятки*: вебсайт.
https://www.pslava.info/ChkaloveS_KurganChortomlyk,89937.html
- From the Lands of Scythians: Ancient Treasures from the Museums of the U.S.S.R., 3000 B.C. – 100 B.C.
https://books.google.com.ua/books/about/From_the_Lands_of_Scythians.html?hl=ru&id=BmJqDwAAQBAJ&redir_esc=y
- Scythian art. *Енциклопедії України в інтернеті*: вебсайт.
<https://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages%5C%5C%5CScythianart.htm>

Модуль 4. ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО СКІФІВ

Інформаційні джерела

- Миколаївський обласний краєзнавчий музей. <https://pkm.mk.ua/venue/museum-mk/>
- Скіфська золота пектораль із Товстої Могили. 2014. *SPADOK.ORG.UA* : вебсайт. <https://spadok.org.ua/starozhytnosti/skifska-zolota-pektoral-iz-tovstoyi-mohyly>
- Scythia. *Енциклопедії України в інт ернет і*: вебсайт. <https://www.encyclopediaofukraine.com/previous.asp?bottomMenuDisplay=pages%5CS%5CC%5CScythian.htm&KidNumer=28071>
- Залізняк Л. Чиїми предками були скіфи? *Українській т иждень*: вебсайт. <https://tyzhden.ua/chyimy-predkamy-buly-skify/>
- 10 Great Jewelry Findings no. 3 (10 великих ювелірних знахідок. № 3) <http://www.craftycristian.com/tag/artifact/>
- Неаполь Скіфський [Паспорт твоєї ідентичності]. <https://www.youtube.com/watch?v=Bw9Clk8P3w8>

Модуль 4. ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО СКІФІВ

Інформаційні
джерела

- Скіфські старожитності [Паспорт твоєї ідентичності].
<https://www.youtube.com/watch?v=Xaju9SYrjJY>
- Скіфи: походження, вірування, культура. 2014. *SPADOK.ORG.UA* : вебсайт.
<https://spadok.org.ua/skifiya/skify-rochodzhennya-ta-religiya>
- Рогата пантера. *Прадідівська слава Українські пам'ятки* : вебсайт.
https://www.pslava.info/VelykaZnamjankaSKorganSoloxa_158-3,114306.html
- Де живе бараноптах? Найдивніші та найвідоміші звірі у мистецтві скіфів. *Національний музей іст орії України*. вебсайт. <https://old.nmiu.org/bloh/item/9-de-zhive-baranoptakh-najdivnishi-ta-najvidomishi-zviri-u-mistetstvi-skifiv>
- Vinbazar.com Немирівське городище, або Скіфські вали
<https://www.youtube.com/watch?v=KbWkHeE-QCg&t=42s>

Модуль 4. ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО СКІФІВ

Інформаційні
джерела

- Скіфські вали на Вінниччині: місце, яке варто відвідати під час літньої відпустки
<https://vinbazar.com/news/suspilstvo/skifski-vali-na-vinnichchini-mistse-yake-varto-vidvidati-pid-chas-litnoyi-vidpustki->
- Грібкова Г.О. Образ Геракла на пластинах-аплікаціях з колекції МІКУ
https://goldenukr.com.ua/ffiles/conferentsii/2010_zbirnyk-miku/05_gribkova_2010.pdf
- Дніпропетровський національний історичний музей.
<https://www.museum.dp.ua/uk/>
- Болтрик Ю., Окатенко В., Тоще Г. Терени центру Скіфії (від Солохи до Чортомлика). *Археологія і давня іст орія України* / гол. ред. С. А. Скорий. Київ: Ін-т археології НАН України, 2018. Вип. 1 (26). С. 147–174.
<https://ekmair.ukma.edu.ua/items/72b0d87e-cdad-4c88-9002-816fb00cc9f4>
- Скіфська культура. *Іст орія України. Посібник. Палій*.
<https://uahistory.co/pidruchniki/ukraine-history-posibnik-2015/6.html>

Модуль 4.

ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО СКІФІВ

Інформаційні джерела

- Ancient to Medieval (And Slightly Later History). (Від стародавньої до середньовічної (і трохи пізнішої) історії. Артефакти, замки, монети, руїни та мегаліти — повністю оригінальний, багатий фотографіями).
<https://archaicwonder.tumblr.com/>
- Scythian Gold Ornament of the Anguipede Goddess Api.
<https://www.tumblr.com/archaicwonder/133493801743/scythian-gold-ornament-of-the-anguipede-goddess>
- Скіфи очима Геродота. Міфи і реальність. *Локальна іст орія*: вебсайт.
<https://localhistory.org.ua/texts/statti/skifi-ochima-gerodota-mifi-i-realnist/>
- Скіфи (VIII ст. до н.е. – III ст. н.е.). *Скарбниця Національного музею іст орії України*.
https://goldenukr.com.ua/?page_id=2677

Модуль 4.

ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО СКІФІВ

Інформаційні
джерела

- Огуз – курган на ключовому роздоріжжі Скіфії (пошук Херсонського сліду).
<https://ekmair.ukma.edu.ua/items/92f7ce90-еаа9-42е0-асес-083с67952440>
- Вкрадена історія. 12 археологічних скарбів, які Росія вивезла з України. *Українська правда* : вебсайт.
<https://www.pravda.com.ua/cdn/cd1/treasures/>
- Спілка археологів України / The Ukrainian Association of Archaeologists
<https://www.facebook.com/AssociationArchaeologistsUkraine>
- Золота пектораль «розповідає» як жили скіфи.
<https://violity.com/ua/new/173-zolota-pektoral-rozpovidaye-yak-zhili-skifi>

Модуль 4.
ОБРАЗОТВОРЧЕ
МИСТЕЦТВО
СКІФІВ
Інформаційні
джерела

- Курган № 1 (Казенна Могила), поховання № 3 поблизу села Тополине (Шмальки), Запорізька обл., Україна.
<https://term.museum-digital.de/md-de/place/99608>
- Козинкевич О. Україна скіфська : навч. посіб. для учнів старшого шкільного віку, викладачів ВНЗ, учителів художньої культури та образотворчого мистецтва ЗНЗ, студентів та молоді. Львів : ВД «Артклас», 2012. 3–4
- Николаев литературный. Литературно-художественный интернет-журнал.
<http://litnik.org/index.php/poeziya/boris-mozolevskij>